

Zonnehoeve nazomercollege 2016

Boer, bankier, burger: voedselvoorziening en migratie

Ons voedselsysteem en het migratievraagstuk; kan landbouw ons weer 'verbinden'?

Hoofdspreker: Klaas van Egmond

Boer: Hanny van Geel & Jorrit Kiewik

Bankier: Peter Blom & Michiel Wagener

Burger: Gijs Werschull

Dagvoorzitter: Felix Rottenberg

Boer, Bankier, Burger is een initiatief van Felix Rottenberg (Voedsel- en Landbouwdialogen), Bert van Ruitenbeek (Ecominds), Thomas Steiner (Triodos Bank), Piet van Ijzendoorn (Zonnehoeve) en Jos Verheul & Renée Zijlstra (Initiatief Bewust Bodemgebruik). Foto's: Michiel Wijnbergh.

Samenvatting

Op 10 september vond op de biologisch-dynamische boerderij Zonnehoeve in de Flevopolder het jaarlijkse Nazomercollege plaats. Onder leiding van **Felix Rottenberg** werd in lezingen en discussie de verdieping gezocht in de zoektocht naar een duurzame voedselvoorziening en samenleving. De focus lag deze keer op de oorzaken van de huidige migratiegolf. Twee Syrische koks zorgden toepasselijk voor een lunch met Syrische gerechten, van ingrediënten uit de Flevopolder.

Klaas van Egmond: "We moeten de mens centraal zetten in ons voedselsysteem"

Een college is niet compleet zonder een professor; dat was dit jaar de milieuwetenschapper en auteur Prof. Ir. Klaas van Egmond, hoogleraar Geowetenschappen aan de Universiteit van Utrecht. Van Egmond gaf een diepgaande analyse van de samenhang tussen migratie, het voedselsysteem, het financiële systeem en de onderliggende morele waarden. Hij begon zijn lezing met de waarschuwing dat de migratiegolf voorlopig nog lang niet voorbij is. Dat hangt nauw samen met het falen van het voedselsysteem. Wereldwijd zijn nu zo'n 100 miljoen mensen op drift door armoede, oorlog en klimaatverandering. De moderne landbouw blijkt veel mensen uit te stoten en de traditionele landbouw zit op allerlei manieren in de verdrukking. Daarom trekken miljoenen kleine boeren naar de stad en ontstaat er maatschappelijk instabiliteit.

Nederland is schuldig aan land grabbing

Van Egmond besteedde veel aandacht aan land grabbing. Na het instorten van de hypotheekhandel in 2008 heeft land grabbing een hoge vlucht genomen, doordat de grote investeerders hun investeringen verschoven naar de voedselproductie. Met steun

van de Wereldbank en het IMF zijn in de afgelopen tien jaar 200 miljoen hectare akkerbouwgrond, voornamelijk in Afrika, verkwaanseld aan buitenlandse investeerders. Op een totaal van 1,4 miljard hectare akkerbouwgrond is dat meer dan 15% van het areaal. Ook Nederland maakt zich schuldig aan land grabbing. Het staat tiende in de ranglijst van investerende landen; denk aan de bloementeelt in Ethiopië die hevige protesten bij de lokale bevolking losmaakt. Van Egmond maakte korte metten met onze illusies van onschuld: "Er is geen sprake geen argeloosheid, zoals Minister Ploumen pretendeert, maar van een ragfijn spel om land in Afrika in handen te krijgen."

Ethiek

Van Egmond dook vervolgens in de ethiek die ten grondslag ligt aan deze wereldwijde ontwikkelingen. Hij liet zien hoe je de fundamentele menselijke waarden kunt uitzetten op een cirkel, waarop collectieve waarden tegenover individuele waarden staan, en geestelijk idealisme tegenover materialisme. Onze positie op de cirkel bepaalt niet alleen de manier waarop we met voedsel omgaan, maar de hele manier waarop we onze maatschappij en economie inrichten.

Onze waarden verschuiven

De geschiedenis van de westerse mensheid maakt volgens Van Egmond een rondgang rond de cirkel waarbij de waarden steeds verschuiven. In de middeleeuwen lag de nadruk bij geestelijke waarden, waarbij de kerk als instituut allesbepalend was. Daarna kwam een tijd van materieel collectivisme waarin de wetenschap de leidende rol van de kerk overnam, maar de gemeenschap nog steeds centraal stond. De naoorlogse periode van landbouwmodernisering (denk aan Mansholt) paste ook nog in dat plaatje. Nu neigt de maatschappij naar materieel individualisme. Alles is tegenwoordig 'ik', constateert Van Egmond: ik-Pad, ik-Phone en ik-Mac. En daarmee maken we *selfies*. De gedwongen liberalisering, privatisering en land grabbing in Afrika past helemaal in dat beeld. Als je nog verder doorschuift in de cirkel kom je weer bij een idealistisch individualisme uit, waarbij geestelijke waarden weer belangrijker worden, maar persoonlijk beleefd. Daarbij past de kleinschaligheid van initiatieven als Community Supported Agriculture.

Huidige moraliteit levert honger op

Van Egmond heeft het niet bij algemeenheden gehouden, hij heeft ook doorgerekend wat deze waarden voor invloed hebben op de toekomstige ontwikkeling van de wereldbevolking, agrarische productie en de honger in de wereld. De huidige instelling van individualistisch materialisme, privatisering en neoliberalisme levert daarbij verreweg de slechtste prognose op voor toekomstige voedselzekerheid. Meer collectieve waarden en meer idealisme leveren een flinke verbetering van de prognose op.

De rol van geld

De hoogleraar ging daarna dieper in op de rol van het geld in de zoektocht naar duurzaamheid. Hij pleitte voor een duidelijke scheiding tussen het private en publieke domein. Met woorden van Abraham Lincoln gaf Van Egmond aan dat de geldschepping (die nu in handen is van commerciële banken) weer aan de overheid voorbehouden zou moeten zijn. In de afgelopen decennia is er een gigantische hoeveelheid geld gecreëerd door banken die totaal niet overeenkomt met de werkelijke groei van de economie. En al die overvloedige waarde is verdwenen in speculatie: aandelenkoersen, gestegen huizenprijzen en land grabbing. Het teveel geschapen geld komt uiteindelijk terecht bij

de rijksten van de rijksten. We moeten terug naar een situatie waarbij de hoeveelheid geld gerelateerd is aan de omvang van de reële economie.

De mens in het midden, niet het geld

Wat nodig is om een duurzamere samenleving te creëren, concludeerde Van Egmond, is een maatschappij die het midden van de cirkel blijft zoeken, waar collectief en individu, materialisme en geestelijke waarden in evenwicht zijn. In het midden van de cirkel staat de menselijke natuur, in overeenstemming met het gedachtegoed van Aristoteles. Het welzijn en geluk van de mens moet centraal blijven staan in de cirkel. Niet de macht van het geld. Bij het midden van de cirkel past duurzame biologische landbouw, banken die zich bezig houden met de reële economie, en burgers die bewust kiezen voor duurzame oplossingen.

Bankier Peter Blom: "Terug naar een reële economie"

Na het hoorcollege van Van Egmond reageerden verschillende sprekers vanuit de praktijk, die de boer, de burger en de bankier representeerden. Een van hen was Peter Blom, bestuursvoorzitter van Triodos Bank. Hij sprak de verwachting uit dat nieuwe samenwerkingsverbanden van burgers steeds meer de rol van de oude instituties gaan overnemen. De geldschepping in Europa is totaal ondoorzichtig ("niemand weet waar het geld heen gaat") en de speculatie op grondprijzen is een enorme hindernis om landbouw nog te kunnen financieren. Het is daarom enorm belangrijk dat het geld weer verbonden wordt met de reële economie. Hoop ziet Blom in het feit dat de belangstelling bij burgers voor de werking van de geldmarkt in de afgelopen zes jaar enorm is toegenomen.

Michiel Wagener: "Ook kijken naar impact op samenleving"

Namens de bankiers sprak ook Michiel Wagener, Team Manager Landbouw en Voeding bij Triodos Bank. Hij legde uit hoe Triodos Bank in zijn besluitvorming rond financiering en investering anders opereert dan systeembanken. Waar systeembanken alleen kijken naar financieel rendement en risico, kijkt Triodos Bank naar rendement, risico en impact. Triodos financiert in de landbouw daarom hoofdzakelijk omschakelaars naar biologische landbouw.

Boer Hanny van Geel: "Boeren geplunderd door transnationale ondernemingen"

Hanny van Geel sprak namens de internationale boerenvereniging Via Campesina, die 200 miljoen boeren vertegenwoordigt. Ze legde uit hoe deze boeren soevereiniteit als hoogste waarde stellen. Dat betekent dat landen en boeren zelf hun beleid kunnen bepalen om te zorgen voor stabiele voedselprijzen en een goede productie. Dat is een heel ander uitgangspunt dan de "voedselzekerheid" zoals deze gepropageerd wordt door de Westerse agrochemische lobby. "Onze hele geschiedenis hebben de transnationale ondernemingen ons geplunderd" aldus Hanny van Geel. "We moeten de behoeftes van mensen centraal zetten in ons voedselsysteem. De oplossingen gaan over leven, niet over bedrijfswinst."

Burger Gijs Werchkull: "Commercie en idealen kunnen samengaan"

Namens de burgers kwam deze dag de jonge ondernemer Gijs Werschull aan het woord, die de succesvolle duurzame restaurants Gys (biologisch) en Syr (Syrische koks) oprichtte. Hij liet zien hoe je de commerciële praktijk kunt verbinden met idealen. Eerst startte hij de biologische restaurantketen Gys op, maar toen de Syrische

vluchtelingen crisis ontstond wilde hij ook daar iets positiefs bijdragen. Met een crowdfunding wist hij in twee weken tijd anderhalve ton op te halen, en kon het eerste restaurant in Utrecht geopend worden. Inmiddels denkt hij over nieuwe filialen.

Youth Food Movement

Jorrit Kiewik, de jonge nieuwe directeur van de Youth Food Movement kwam ook aan het woord. Hij vertelde hoe hij is opgegroeid op een kleinschalige melkveehouderij en sprak over de lastige keuzes voor jonge boeren tussen kleinschaligheid en opschalen. Kiewik riep op om als maatschappij de boeren te steunen, zodat we in Nederland ook nog een eigen voedselvoorziening hebben over vijftig jaar.

Discussie: vrouwenrechten en landbouw

In de middag werden in gesprek met de zaal uiteenlopende onderwerpen behandeld. Er werd gesproken over de rol van het geld in de landbouw, de True Cost of Food, de rol van supermarkten, de problematiek van hoge grondprijzen, en vernieuwende kleine landbouwinitiatieven. Het onderwerp migratie kwam terug toen Henk Breman, Afrika-expert, aan het woord kwam. Hij sprak over de cruciale rol van de vrouw in de landbouw in Afrika. Volgens Breman is er een duidelijke relatie tussen vrouwenrechten en succesvolle landbouw. Breman legde hierbij ook een relatie met islam. In de landen waar de vrouw binnenshuis moet blijven, gaat het doorgaans ook beroerd met de landbouw.

Slotwoord

In zijn slotwoord pleitte professor Klaas van Egmond voor het zoeken naar de juiste schaal in de landbouw; met megabedrijven die het milieu verwoesten komen we er niet, maar met alleen romantische kleinschalige initiatieven komen we er evenmin. Er moet een nieuw Europees programma voor de landbouw en voedselvoorziening komen, waarin de juiste schaal wordt gezocht en waarin ook het natuurlijk en sociaal kapitaal een echte prijs heeft.

Compleet verslag

Van het college van hoofdspreker Klaas van Egmond wordt een vrijwel complete weergave gegeven. De overige sprekers zijn alleen samengevat.

Welkomstwoord - Piet van Ijzendoorn

Piet van Ijzendoorn is BD-boer en de oprichter van Zonnehoeve. Hij vertelde hoe hij zelf nog in de menselijke, verbonden landbouwcultuur van de jaren '50 is opgegroeid, in een groot familiebedrijf met verschillende generaties. "Spelend, onderzoekend, verkennend werden we groot. Een varken of koe werd op het bedrijf geslacht, het karkas hing tegen de muur. Het integrale systeem was leidend. De zorg voor elkaar, voor de boerderij en de bodem was nog vanzelfsprekend. Ik ben blij dat ik dat heb mogen meeleven. Ik heb ook meegemaakt dat de radicale omslag kwam in de jaren '60. Toen begon een kaalslag onder boeren die nog steeds gaande is; nog steeds verdwijnen er 6 boeren per dag. Er kwam een andere dynamiek in de landbouw, ontmenselijkend, ont-bindend. Wij gingen mee in die vernieuwing. Ik heb wel eens 50 uur achter elkaar op de trekker gezeten in jaren '60 om het werk af te krijgen. In 1972 heb ik tegen mijn vader gezegd: ik ga toch eens kijken of het anders kan. Ik ben gaan zoeken naar een aanpak waarin je meer met de natuur kunt meebewegen. Een manier van landbouw die goed is voor het geheel." In 1982 resulteerde de zoektocht van Piet in de oprichting van Zonnehoeve.

Introductie en inventarisatie - Felix Rottenberg

Dagvoorzitter Felix Rottenberg legde nog eens uit waar het in het Nazomercollege om gaat: persoonlijkheden in de wetenschap de ruimte geven om een belangrijke vraagstuk diepgaand te behandelen, in plaats van aan tafel bij DWDD. Een alternatieve universiteit van boeren, denkers, bankiers en burgers. Felix Rottenberg deed vervolgens een kleine inventarisatie van de achtergronden van de ongeveer 80 collegebezoekers. Er bleken ongeveer tien boeren aanwezig te zijn, de meeste biologisch, enkele gangbaar. De bankiers en burgers waren eveneens vertegenwoordigd door zo'n tien personen. Er waren enkele wetenschappers en studenten (weinig uit Wageningen), enkele mensen uit de advieswereld, een paar medewerkers van de rijksoverheid en provincie, een handvol medewerkers van NGO's. Op de vraag "wie heb ik overgeslagen" meldden zich nog velen, waaronder een vastgoedontwikkelaar, een winkelier en enkele ondernemers in voeding.

Klaas van Egmond: "We moeten de mens centraal zetten in ons voedselsysteem"

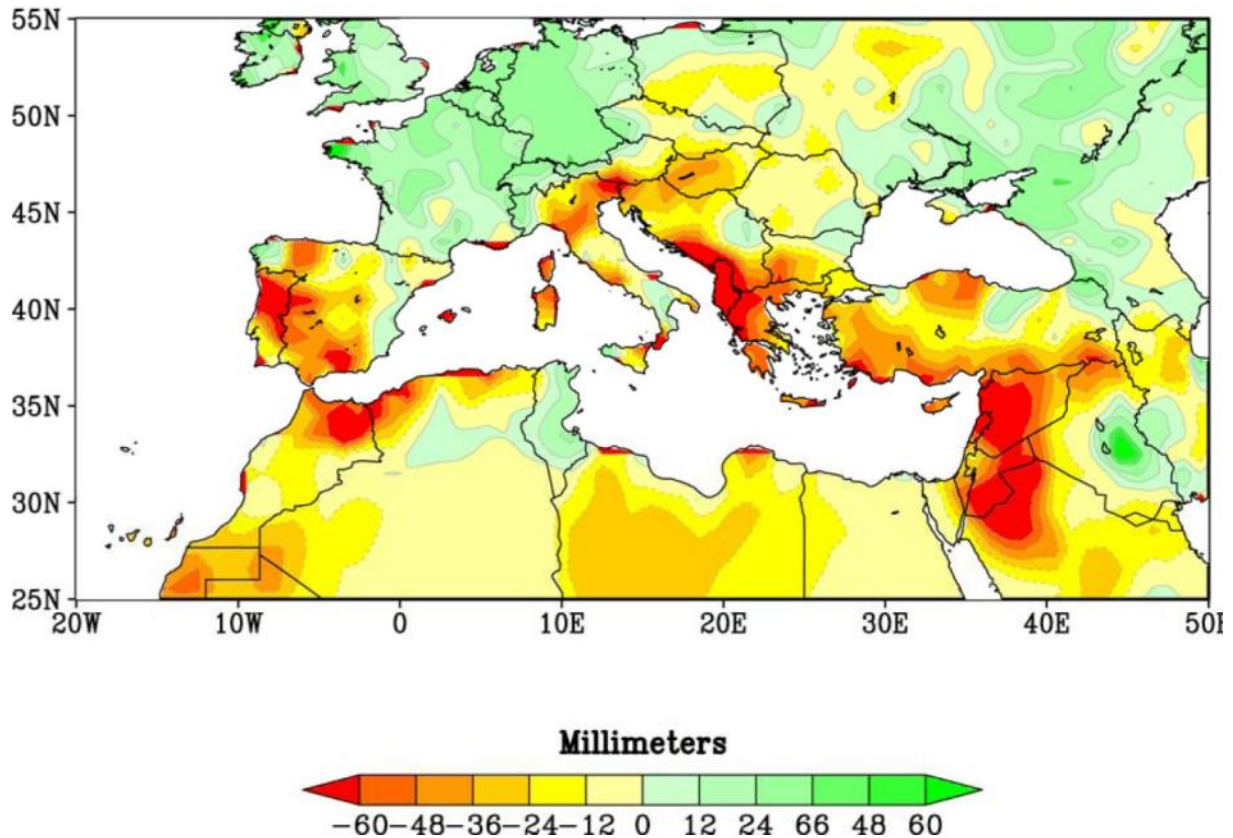
Klaas van Egmond is hoogleraar Geowetenschappen, voormalig directeur van het Milieu- en Natuurplanbureau (MNP), lid van het Sustainable Finance Lab en o.a. auteur van het boek 'Een vorm van beschaving'. Volgens Felix Rottenberg zou Klaas van Egmond de ideale minister van duurzaamheid en voedsel zijn: een kenner van de oude systemen en een denker over radicale vernieuwing. In Den Haag was men onder de indruk van zijn analyses en zijn radicale rationaliteit, aldus Rottenberg.

Van Egmond opent zijn lezing met het beeld van zwaaiende vluchtelingen in een bootje. De vluchtelingenstroom in Nederland is nu opgedroogd, men denk dat het nu klaar is, aldus Van Egmond. Maar er zijn heel veel redenen dat dit nog lang niet klaar is. De vluchtelingenstromen zijn het gevolg van een groot aantal factoren.

Oorzaak migratie Syrie

Volgens Van Egmond is er veel wetenschappelijke discussie over de oorzaken van de massamigratie. Wat betreft Syrië zijn er volgens Van Egmond twee hoofdoorzaken.

Ten eerste dat Assad de landbouwpolitiek heeft veranderd, ten tweede de klimaatverandering. Jaren geleden, aldus de hoogleraar, is al een studie gedaan waarin werd voorspeld dat temperatuursveranderingen zich vooral rond de Middellandse Zee zou doen gevoelen. Van Egmond toont een plaatje van de werkelijke droogte in de afgelopen 10 jaar:

Droogte en liberalisering

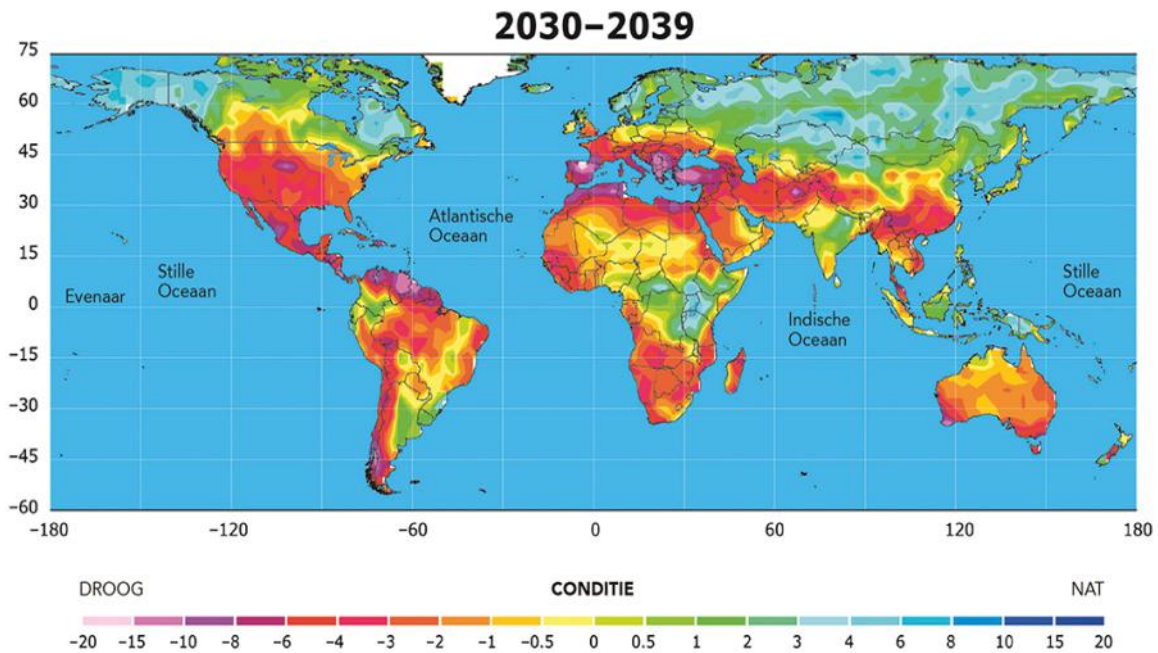
Je ziet op deze kaart rond de Middellandse Zee veel hotspots waar het opvallend droog was. In Syrië viel nauwelijks regen. Om toch water te gebruiken werd het grondwater opgepompt. Assad schafte echter onder neoliberale druk de subsidies op brandstof af, zodat de boeren geen machines en pompen meer konden betalen. Het gevolg was dat de oogst mislukte en boeren naar de stad vertrokken. Daar botsten de Sjiïeten (regerende elite) op de Soennieten (middenklasse en plattelandbewoners). Met uiteindelijk oorlog als gevolg.

Elders

In andere migratiehaarden zijn oprakende grondstoffen het probleem. Congo heeft een lange historie van uitbuiting. Daar komt nu klimaatverandering bij.

Voorspellingen

Van Egmond toont een nieuwe afbeelding met modelleringen voor de toekomst, de jaren 2030-2039. Vooral rond de Middellandse Zee is de droogte extreem.

Maar ook elders op de wereld zijn veel gevoelige klimaateffecten. De klimaatverandering leidt tot verwoestijning, voedseltekorten, cyclonen, overstromingen, waterschaarste. Zo kon je heel grof ramen wat er gaat gebeuren. Er zijn nu 100 miljoen vluchtelingen waarvan 40 miljoen klimaatvluchtelingen zou zijn. Professor Biermann van de UU verwacht dat er in 2050 200 miljoen klimaatvluchtelingen zullen zijn. Overigens bestaan klimaatvluchtelingen niet in juridische zin. Men denkt er nog over na hoe dat juridisch te vangen is.

De rol van het Westen in de mondiale voedselvoorziening

Als we dit breder trekken, moeten we onszelf de vraag stellen: wat is de rol van het Westen. We veranderen niet alleen het klimaat met onze economie, maar hebben ook op verschillende andere manieren invloed op de wereldwijde voedselzekerheid:

1. We hebben tariefmuren voor import, maar dumpen onze overtollige voorraden.
2. We doen aan land grabbing, wat wordt ondersteund door verschuldiging via het beleid van Wereldbank en IMF. Nederland doet daar aan mee.
3. Wij monopoliseren de voedselproductie en aanvoerroutes.

Daarnaast hebben we indirecte invloed via klimaatverandering en bevolkingsbeleid.

WB vergoelijkt land grabbing met valse motieven

Sinds 2008 is land grabbing sterk toegenomen. De Wereldbank heeft een rapport uitgebracht waarin ze de grootschalige verkoop van akkerbouwland in ontwikkelingslanden verdedigt. De Wereldbank stelt dat de handel in land een vehikel is om armoede te verminderen, de ontwikkeling van het platteland te bevorderen en banen te creëren. Dit werkgelegenheidsmotief is echter ontkracht door eigen cijfers van de Wereldbank. Bij bijvoorbeeld het aanleggen van palmplantages bleek de werkgelegenheid veel minder dan in rapporten was opgegeven.

Bio fuels voor hongerend Afrika

Het tweede argument van de Wereldbank is de "yield gap", het verschil in actuele en (theoretisch) maximale opbrengst per hectare. Men redeneert dat de wereld vol is en dat je alles eruit moet halen wat erin zit. Door vrijhandel in land kunnen we de yield gap verkleinen. In de praktijk produceren we echter vooral bio fuels op die gronden. Er is in 2012 een artikel in Nature verschenen (Seufert et al.) waarin wordt gesteld dat biologische landbouw onder bepaalde omstandigheden de opbrengsten van gangbare landbouw kan benaderen.

200 miljoen hectare in 10 jaar

In de afgelopen tien jaar is ongeveer 200 miljoen hectare landbouwgrond (vooral in Afrika) in handen van buitenlandse investeerders gekomen, vaak ten koste van de lokale bewoners die de grond al generaties als gemeenschappelijk eigendom gebruiken. Per saldo worden grote aantallen boeren van hun land verdreven, die werkloos in de grote steden terechtkomen. Het grootste deel van de land grabs is akkerbouwgrond en daarvan is wereldwijd maar 1400 miljoen hectare beschikbaar. Dus ongeveer 16% van de akkerbouwgrond wereldwijd is gelandgrabbed.

Afrika en Nederland

De meeste land grabbing vind in Afrika plaats. Er is daar geen kadaster, er is geen wetgeving er is veel corruptie. Zo kun je als burger ineens lezen in de krant dat het land waarop je woont en werkt is verkocht. Recent was in Nederland de situatie in Ethiopië rond bloemenkwekers in het nieuws. Tien bedrijven, allemaal van buitenlandse mogendheden, zijn aangevallen. Minister Ploumen zegt dat we niks verkeerd doen. Ze brengt het als argeloos, goed bedoeld ondernemerschap. Maar feitelijk doen gewoon mee aan land grabbing.

Drie drijfveren voor land grabbing

Land grabbing wordt door enkele oorzaken gedreven. De eerste is onze behoefte aan voedselzekerheid. Wij putten onze gronden uit en eten veel vlees. Daarom importeren we soja uit ontwikkelingslanden voor onze varkens. Voor soja en palmolie wordt land geroofd.

"Steun" voor Afrika

Land grabbing wordt gesteund met beleid. President Bush kondigde al in 2004 aan dat er "marktgerichte oplossingen" moesten komen voor voedselzekerheid. Er werd een fonds van 7 miljard US dollar vrijgemaakt voor "steun" aan boeren in Afrika, in ruil voor "het bevorderen van vrijhandel". De Wereldbank leent de betreffende landen geld in ruil voor het invoeren van neoliberale beginselen. Dan zitten ze ineens in een vrije markt en blijkt alles te koop.

Biobrandstof voor het klimaat?

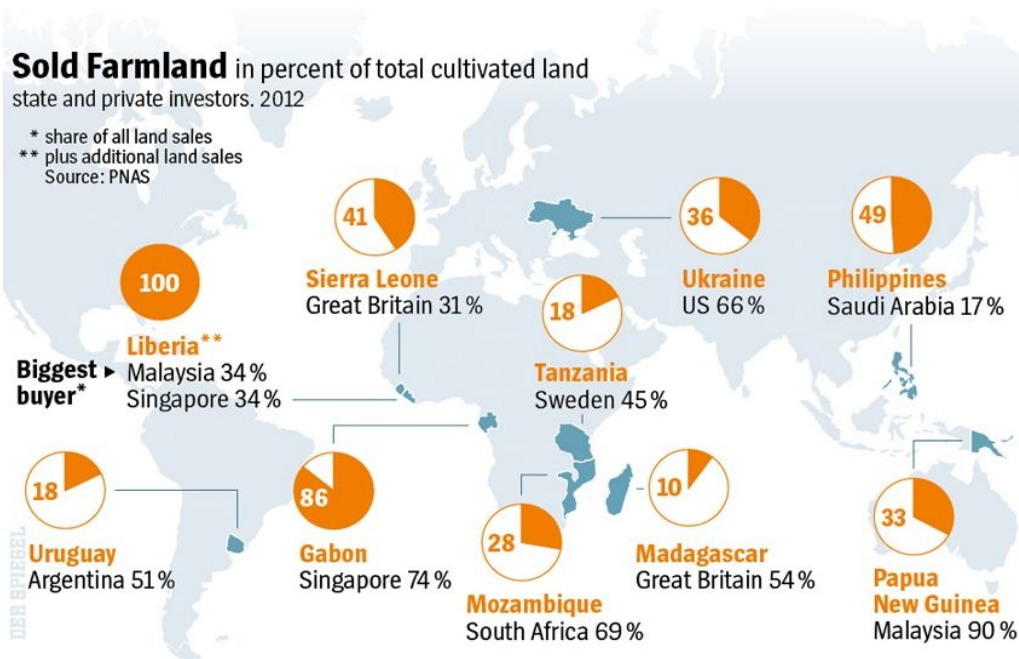
Opvallend genoeg is ook "Kyoto" een oorzaak van land grabbing. Om aan klimaateisen te voldoen, kunnen we namelijk via het Clean Development Mechanism (CDM) CO2-credits verdienen door energie op te wekken met biomassa uit ontwikkelingslanden. Dit is energetisch erg inefficiënt. Op grond waar biobrandstoffen worden verbouwd, kan geen voedsel verbouwd worden. Experts zijn het erover eens dat het een kansloze strategie is. Maar in de klimaatpolitiek is het populair en daardoor is het een grote drijfveer voor land grabbing.

Derde drijfveer: financialisering

De derde drijfveer voor land grabbing is de financialisering van de economie, vooral na de crisis van 2008. In 2007 en 2008 gingen de prijzen van bulkvoedsel sterk omhoog en begon de enorme toename van land grabbing. De huizenmarkt stortte in en de financiële wereld zocht nieuwe hoge rendementen. Ze besloten deze te zoeken in de landbouw en in landbouwgrond. De Amerikaanse Millennium Challenge Corporation speelt hierin een belangrijke faciliterende rol. Het financiële kapitaal van ontwikkelingslanden zit voor 50 tot 75% in land en vastgoed. Het doel van de Millennium Challenge Corporation is niets anders dan deze rijkdom beschikbaar te maken voor de wereldmarkt via liberalisering en privatisering.

Ragfijn spel om Afrika in handen te krijgen

Dat zijn weldoordachte, gefinancierde, goedgekeurde strategieën. Er is geen sprake van argeloosheid, zoals Minister Ploumen pretendeert, maar van een ragfijn spel om land in Afrika in handen te krijgen. Zo is in Madagaskar recent 3 miljoen hectare land geleased aan Amerikanen voor 99 jaar. In Mozambique is 13 miljoen hectare in concessie gegeven in de afgelopen 18 maanden. Ook in Ghana en Mali is veel land gekocht. Van Egmond toont een kaart van Afrika met de percentages land die inmiddels in handen zijn van buitenlandse investeerders. "Gabon is voor 86% in handen van het buitenland. Van wie is dat land dan nog?"

Dweilen met de kraan open

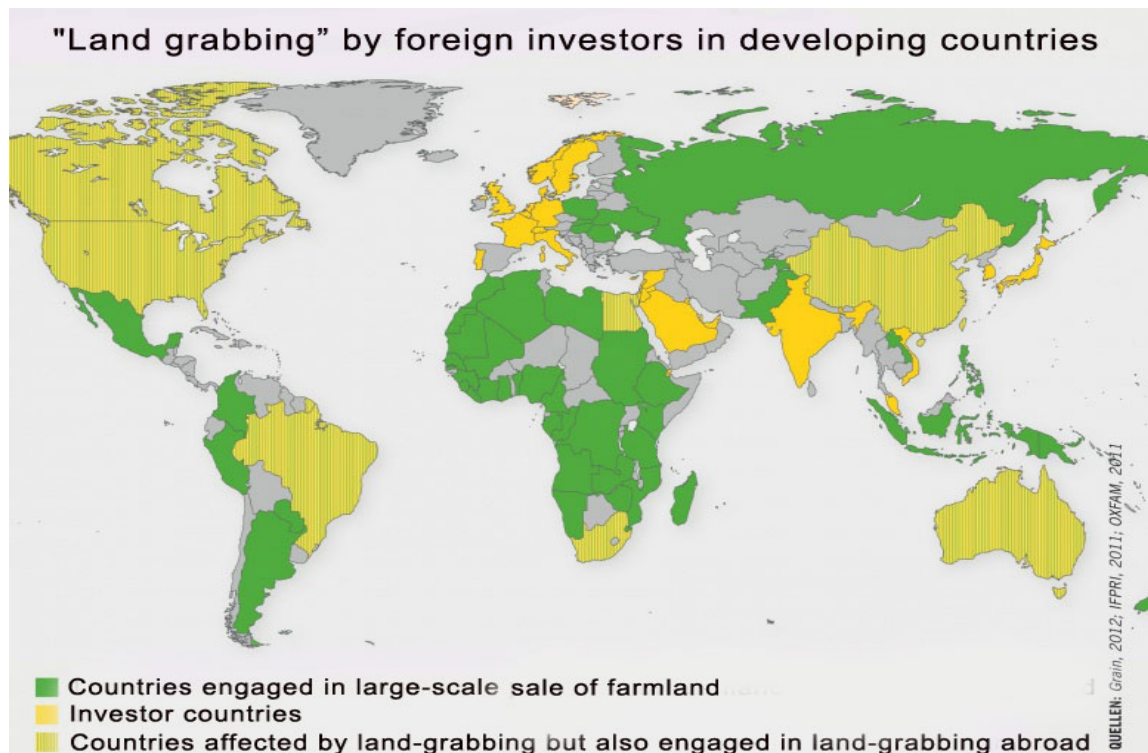
Alles wat wij doen om misstanden rond land grabbing te gaan, is dweilen met de kraan open. Je kunt alleen werkelijk ingrijpen door de kraan dicht te draaien: d.w.z. de privatisering van publieke goederen zoals staatsgrond te beperken tot het eigen land, of de vrijhandel in grond radicaal stopzetten.

Land grabbing in Afrika voor biobrandstof

Van Egmond toont een grafiek waarin het gebruik van verkocht land in verschillende delen van de wereld in staafdiagrammen is weergegeven. In Sub-Sahara Afrika is te zien dat de miljoenen hectares verdeeld zijn over biobrandstoffen, exportgewassen, voedselgewassen en veeteelt. De biobrandstof neemt een grote plek in. Terwijl Afrika geen enkel belang heeft bij biobrandstof. Wel bij voedsel.

Top-10 landgrabbers

Van Egmond toont ook een wereldkaart die een totaaloverzicht geeft: landen die grond kopen, landen die verkopen, en landen die zowel meedoen als het ondergaan, bv China. Wij staan op de 10^e plaats van investerende landen (www.landmatrix.org). Ofwel, we zijn stevige land grabbers. In de top-10 staat de USA bovenaan, gevolgd door Maleisië, Singapore, Arabische Emiraten, UK, China, Brazilië, India, Canada en Nederland.

Oost-Europa ook geslachtofferd

Ook in Oost-Europa vindt veel land grabbing plaats. In de oostelijke EU is de helft van alle landbouwgrond nu in handen van 3% van de landbouwbedrijven, volgens Jan Douwe van der Ploeg. In Roemenië komt 50% van het Europese CAP-geld bij 1% van de boeren terecht. 25 miljoen burgers in Oost-Europa worden bedreigd in hun bestaan door land grabbing.

Associatieverdrag met de Oekraïne: daarom

Ondertussen doet Morgan Stanley grote investeringen in de Oekraïne in gronden waarop van oudsher graan groeit, de graanschuur van Europa. Een van de werkelijke doelen van het associatieverdrag met de Oekraïne is om te sanctioneren dat wij land in de Oekraïne kunnen opkopen. Logisch dat Poetin bezwaren tegen dat verdrag heeft.

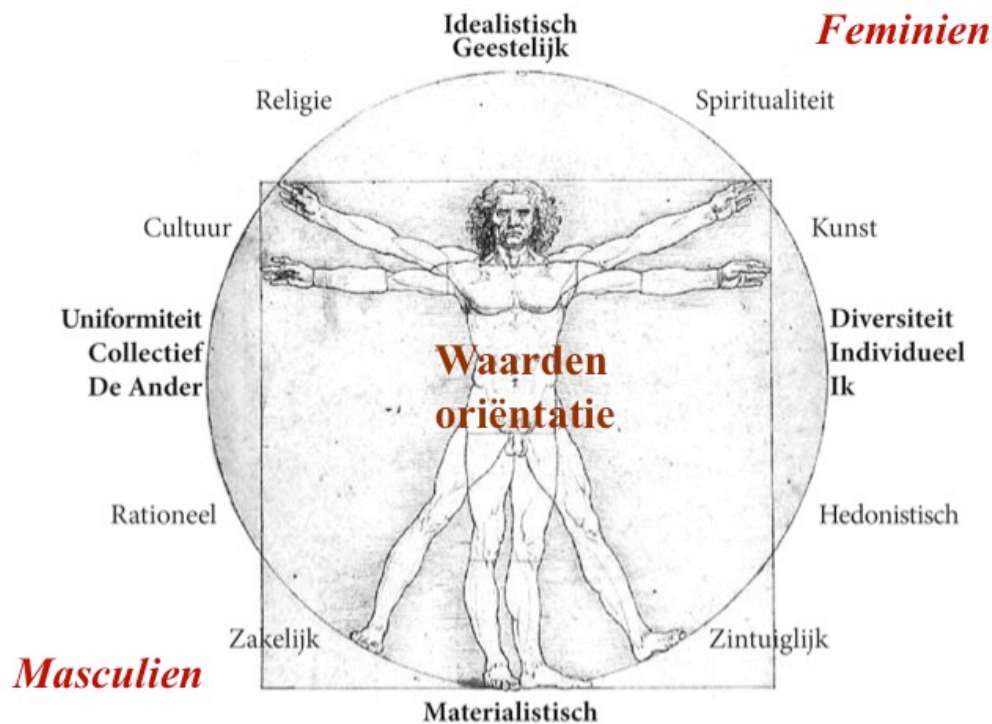
Hongerkaart overlapt met landgrabbing-kaart

Als je op de wereldkaart gaat kijken naar de landen waar grootschalige land grabbing plaatsvindt, zie je dat deze kaart grotendeels overlapt met de kaart van landen waar mensen honger leiden. Dat zijn bijna 1 miljard mensen. Bovendien heerst in die landen een hoge bevolkingsgroei. Het is een probleem dat wij vanuit ons westers wereldbeeld de wereld aandoen. De bevolkingsgroei, de klimaatverandering, de land grabbing, het leidt allemaal tot hetzelfde: honger.

Waardenoriëntatie

Achter al deze globale problemen krijg je geen vinger als je niet verder kijkt wat de achterliggende morele waarden zijn. Waarom doen we in Nederland eigenlijk niets aan het milieu, behalve *window dressing*? Het onderliggend waardepatroon is door Klaas van Egmond bestudeerd en daarbij heeft hij gekeken naar de filosofie van de afgelopen paar duizend jaar en ontwikkelingen in de cultuur in de afgelopen eeuwen.

Mensbeeld

De waardencirkel

Zijn bevindingen heeft Van Egmond vormgegeven als de waardencirkel. In dit schema staat idealistisch tegenover materialistisch, collectief tegenover individueel. Bij vergeestelijkt individualisme hoort ongebonden spiritualiteit en kunst. Bij materialistisch individualisme hoort hedonisme. Bij collectief materialisme hoort zakelijkheid en wetenschap, terwijl bij collectieve vergeestelijking de religieuze instituten horen.

Masculien en feminien

De waarden worden traditioneel ook ingedeeld als masculien en feminien; de waarden linksonder (zakelijke rationaliteit) worden geassocieerd met mannelijkheid, de waarden rechtsboven (subjectief idealisme) met vrouwelijkheid. Vrijheid is in essentie de mogelijkheid om al die waarden belangrijk te vinden en tussen de verschillende waarden te bewegen.

Masculiene waarden dominant

In de maatschappij van de afgelopen decennia domineren de waarden linksonder, zodat doorgeslagen rationaliteit een valkuil van de eerste orde was. Dat is de materialistische rationaliteit van grote systemen, van de agrochemische industrie, van gentech, die in dienst staat van aandeelhouders. Linksboven in de cirkel horen de oude instituties zoals de kerk die voor een absoluut ideaal staan.

Van Mansholt naar Monsanto

Bewegend van linksboven naar linksonder slaat het idealisme om in materialisme; dat past bij de vervanging van kerk door wetenschap, van wetenschap door kapitaal. De

landbouwvernieuwing van Mansholt, na de tweede wereldoorlog, joeg nog een ideaal na, namelijk honger voorkomen. De landbouwinnovatie van nu staat alleen in dienst van aandeelhoudersbelangen en financieel rendement.

Eigen volk eerst

Rechtsonder in de cirkel vind je het pure consumentisme: waarden die ik-gericht en materieel zijn. Zorgen voor je eigen hachje. Daarbij horen kreten als "grenzen dicht". Een partij als PVV past in dat kwadrant. In het kwadrant rechtsboven, waar weer idealen geboren worden, kun je idealistische kleinschalige ontwikkelingen als biologische landbouw plaatsen.

Cultuurontwikkeling rond de cirkel

De culturele ontwikkeling van de mensheid maakt een beweging rond de cirkel tegen de klok in. Rechtsboven zou je het vroege Christendom kunnen plaatsen. Rond 400 na Christus gaat de Paus de organisatie structureren. Dan is eeuwenlang de kerk dominant. Officieel is tot 1648 volgehouden dat er maar één waarheid was: die van de katholieke kerk. Met de beëindiging van de 80-jarige en 30-jarige oorlog werd het bestaan van andere godsdiensten pas formeel toegestaan. Tijdens de Verlichting nam de wetenschap de macht over van de kerk. De bisschoppen gingen eruit, de wetenschappers kwamen erin. Feitelijk was het een soort voortzetting van de kerk met andere middelen. Alleen ging de basis voor de ethiek daarbij verloren.

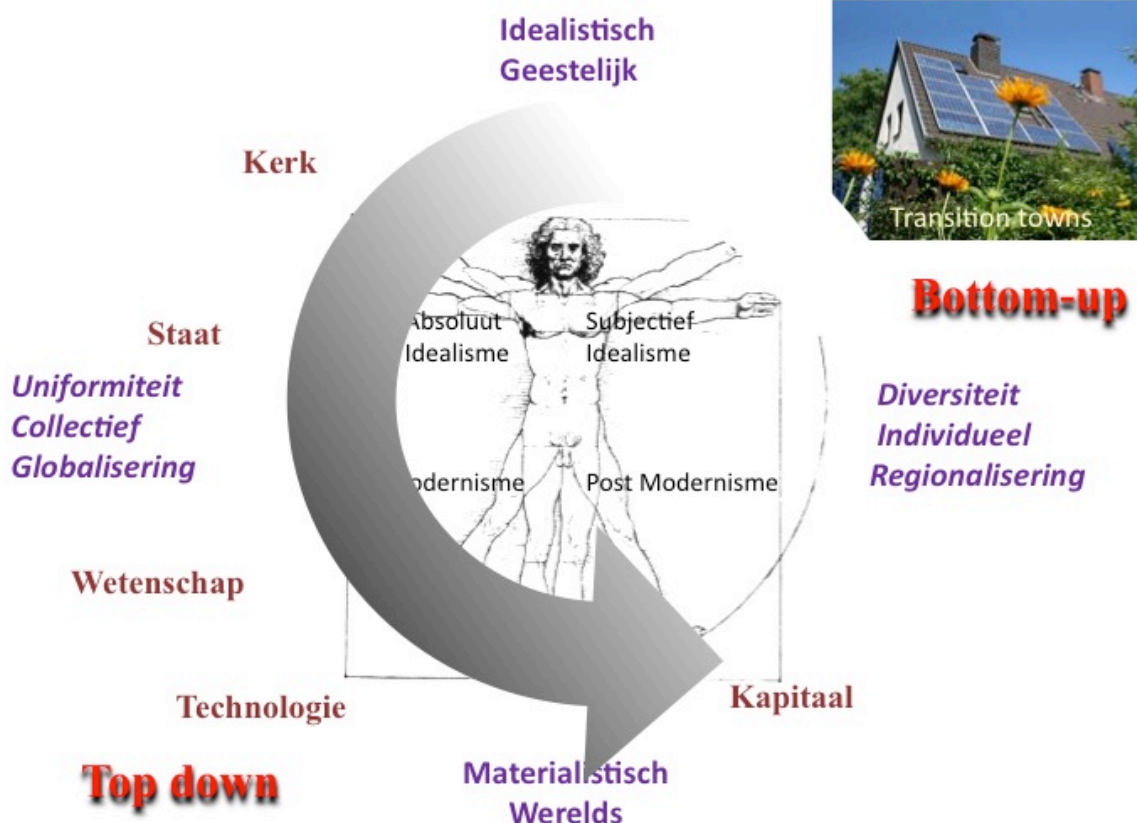

Onduurzaamheid: de rand van de cirkel

Voor alle waarden op de cirkel geldt dat overdrijving leidt tot misstanden. Niet-duurzaamheid komt voort uit het eenzijdig worden van het dominerende waardepatroon. Communisme is een overdrijving van waarden aan de linkerkant, het collectieve. Het nazisme zou je ongeveer in dezelfde hoek moeten plaatsen. De huidige ecologische crisis is veroorzaakt door materialistisch gerichte industrie. Rechtsonder kom je terecht in het postmodernisme, waarin geen collectieve waarden meer bestaan. Daarbij past het mechanisme van de vrije (a-morele) markt, het materialisme van Wallstreet, de ikPad, de ikMac en de ikPhone. Alles ik. Dat is nu het dominerende wereldbeeld.

Strijd langs de diagonalen

Maar in andere delen van de wereld heersen nog heel andere waarden. We zijn als Westeren in oorlog met IS, dat extreme waarden van linksboven in de cirkel aanhangt: geïnstitutionaliseerd orthodox geloof. Ze staan op de cirkel dus lijnrecht tegenover het huidige dominante discours in het Westen. Dat is een wetmatigheid: veel van de felste discussies in de samenleving lopen langs de diagonalen in plaatje. Islam tegenover PVV. Monsanto tegenover biologische landbouw.

Progressieve trend: alles zelf doen

Wanneer je kijkt naar progressieve stromingen in de samenleving kom je bij diversiteit en individualisme, en beweeg je richting idealisme. Je komt dan in huidige trend van "zelf doen": zelf voor eten zorgen, zelf voor geldschepping of pensioenen zorgen, zelf voor je energievoorziening zorgen. Dat zie je bijvoorbeeld bij de Youth Food Movement.

In "transition towns" als De Bilt gebeurt dat met de energievoorziening. Hoewel maar zo'n 20 % van de totale energievraag lokaal kan worden opgewekt, is het een goede manier om sociale cohesie te krijgen. Beweeg je verder door, dan kom je bij de overtuiging dat kleiner altijd beter is; en dat het goede alleen gezocht kan worden in het individu. "Small is beautiful".

Bottom-up en top-down

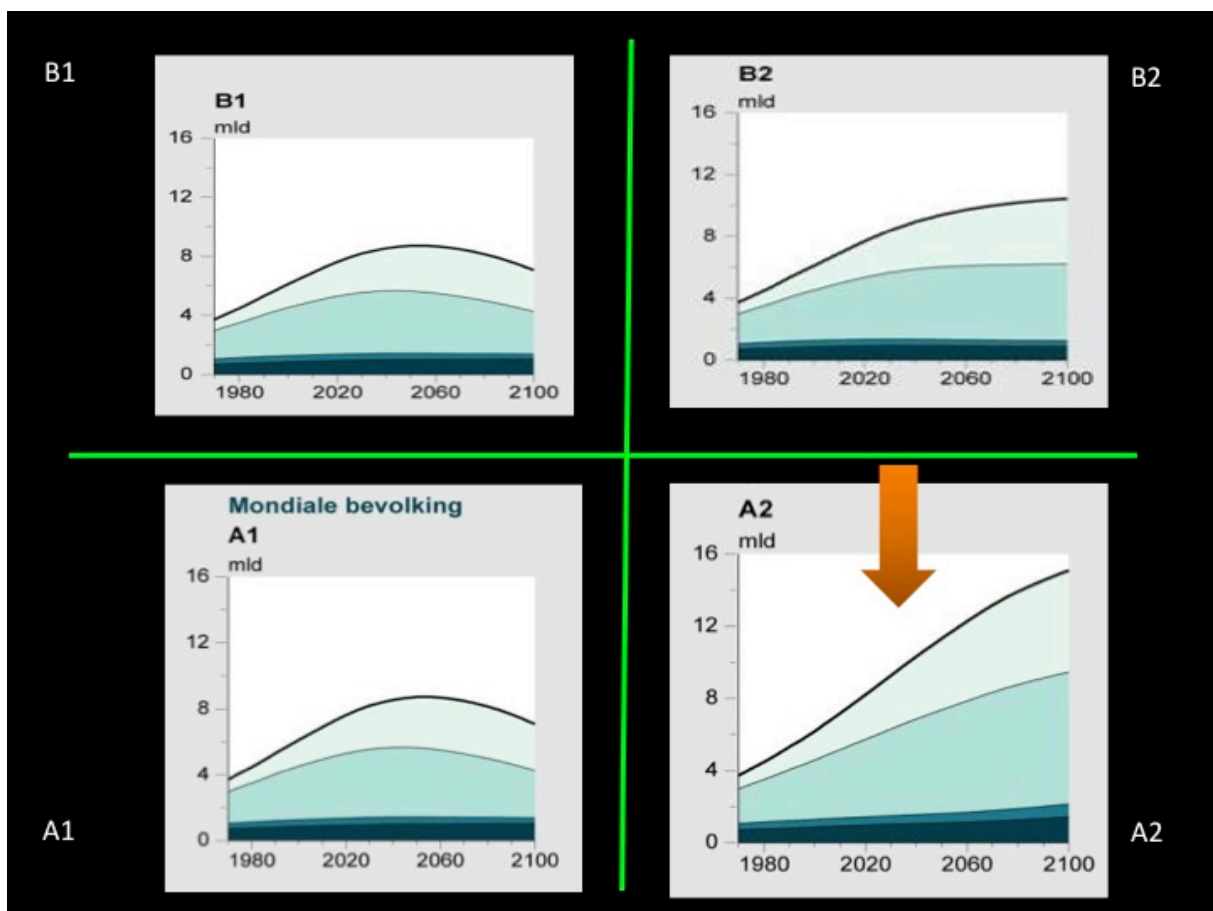
Aan de rechterzijde van de cirkel neigt men tot bottom-up aansturing. Aan de linkerzijde van de cirkel is juist sprake van een top-down aansturing.

Bevolkingsgroei: explosief bij consumentisme

Je kunt voor elk van de vier kwadranten van de cirkel modelleren hoe de wereld zich verder zou ontwikkelen als de waarden (in het Westen) zich zo ontwikkelen. Het slechtste scenario is het scenario van amoreel consumentisme, waarin Afrika en het Midden-Oosten verder verarmen en de bevolkingsgroei blijft doorgaan. De problematiek en instabiliteit zal dan blijven toenemen, de migratie ook.

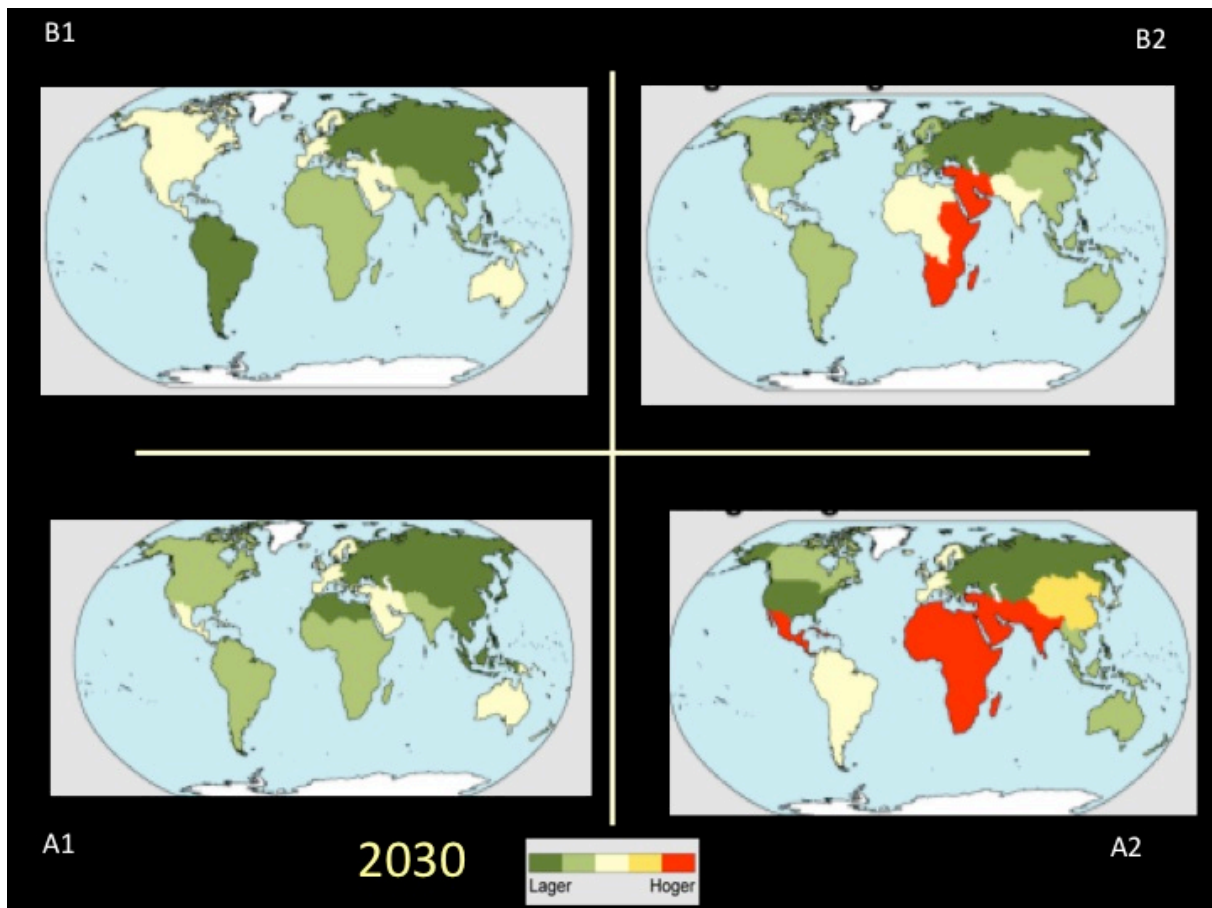
Collectieve waarden en idealen nodig

Elke beweging richting collectieve en idealistische waarden in het Westen zorgt voor meer welvaart in ontwikkelingslanden, zodat vrouwen een grotere rol krijgen in de economie. Meer welvaart en ontwikkeling gaat stevast hand in hand met betere vrouwenrechten en geboortebeperving.

Collectieve waarden nodig voor voedselzekerheid

Als je kijkt naar de toekomstige ontwikkeling van voedselzekerheid, geeft een collectieve aanpak een betere prognose dan een individualistische (of al te kleinschalige) aanpak. Het slechtste scenario geeft de voortzetting van de huidige kapitaalgedreven aanpak waar land grabbing en privatisering bij hoort. Afrika eindigt dan helemaal in het rood. De scenario's aan de linkerkant, waarbij wetenschap en geloof worden geregeerd door collectieve morele waarden en niet alleen door blind rendement op blind kapitaal, geven wat dit betreft de beste toekomstscenario's.

Voedselsoevereiniteit vs voedselzekerheid

In de waardencirkel staat het ideaal van voedselsoevereiniteit rechtsboven (bottom-up) tegenover het ideaal van voedselzekerheid (linksonder, top-down). Het soevereine ideaal is, concreet, dat regio's overal ter wereld zichzelf kunnen voeden en hun beleid hiertoe bepalen. Daarvoor is politieke soevereiniteit nodig. Op dit moment zien we echter dat de soevereiniteit van staten overal ter wereld wordt betwist door "Overlappende Normatieve Gemeenschappen". Dat zijn internationale organisaties met eigen normen die afwijken van nationale belangen. Denk bijvoorbeeld aan multinationals en handelsorganisaties. De "norm" is bij bedrijven doorgaans rendement gemeten in geld. Ook de EU is een Overlappende Normatieve Gemeenschap ten opzichte van Nederland.

Voedselzekerheid?

De transnationale ondernemingen in de voedingssector, ofwel de agrochemische industrie, zet sinds de jaren '90 in op het ideaal van voedselzekerheid. Dat ideaal hoort linksonder in de cirkel. Het ideaal is in dit geval niet dat regio's zichzelf kunnen voeden, maar dat de grote multinationals de wereld kunnen voeden dankzij open grenzen. Dit ideaal zou lovenswaardig kunnen zijn, als het niet werd gecorrumpeerd door het feit dat de bedrijven aangestuurd worden door de kapitaalmarkt - die belang heeft bij maximaal rendement op korte termijn, desnoods ten koste van voedselzekerheid.

Overlappende Normativiteit plukt de winst...

Voor het functioneren van een economisch systeem is het belangrijk waar de grenzen van het systeem liggen: bij de staat of bij de wereld. Egmond stelt verbijsterd te zijn over het economisch opportunisme van ONG's en het gemak waarmee politici en beleidsmakers de systeemgrenzen verleggen in hun eigen nadeel. Als de economie goed gaat, heeft men de neiging om de markt open te gooien. Bijvoorbeeld wanneer er in het westen een tekort aan arbeiders is, is de hele wereld het economisch systeem, en worden de arbeiders hierheen gehaald ten voordele van de ONG's, die nauwelijks belasting betalen in Nederland.

... en de Staat draait op voor de verliezen

Maar wanneer de van elders aangetrokken arbeiders werkeloos worden, dan blijkt de nationale staat het economisch systeem te zijn, dat de uitkeringen moeten betalen. Als het goed gaat, krijgen ONG's zoals banken vrij spel, worden staatbedrijven geprivatiseerd en gaat het rendement vanaf dat moment naar aandeelhouders. Maar zodra het slecht gaat, is het systeem ineens weer natie en moet de staat het faillissement afkopen. Dat is een vreemde gang van zaken. Binnen een systeem zijn de regels duidelijk. Bij wisselende grenzen is geen enkele regulering (en ethiek) mogelijk.

Beleid overlaten aan multinationals?

Om de grenzen te borgen is er een goed onderscheid tussen het publieke en private domein nodig. Bij de consument in het kwadrant rechtsonder bestaat nu een sterke neiging om terug te vluchten naar de natiestaat, naar de soevereiniteit van het eigen gebied. Dat is een reactie op de toegenomen invloed van de ONG's. Collega Otto Hospes van de WUR zegt dat de staat juist een deel van de beslissingen moet overlaten aan multinationals, omdat er anders geen voedselzekerheid geschapen kan worden. De vraag is of dat niet te ver gaat.

Privatisering moet regionaal gebonden zijn

Vervolgens legt Van Egmond zijn ideeën over privatisering en systeemgrenzen op tafel. Hij is voorstander van een milde vorm van privatisering, waarbij publieke goederen eigendom blijven van de ingezetenen van een land. Als privatisering landgebonden is, blijven de systeemgrenzen duidelijk. In de voorbije jaren heerste het omgekeerde beleid: alles moest privaat worden. Er was zelfs sprake van om Schiphol in de verkoop te doen, en de Rotterdamse haven. Als je dat doet, is het einde zoek, aldus Van Egmond. Dan is zelfs de infrastructuur niet meer "van ons", maar verkocht aan willekeurige individuen in willekeurige delen van de wereld, waar je geen zeggenschap over hebt.

Nederland in de verkoop

Helaas gebeurt dit soort dingen al. In 2008 werd ASR genationaliseerd door de Nederlandse staat; de staat loste de problemen voor de ONG op. ASR heeft 28.000 hectare landbouwgrond en is daarmee de grootste agrarische grondbezitter van Nederland. In juni 2016 is het bedrijf naar de beurs gebracht. Daarvoor wilde het Chinese Anbang het kopen, en was onze landbouwgrond gebruikt worden om soja aan China te leveren. Nu het bedrijf beursgenoteerd is, kan het overigens nog steeds worden opgekocht. Op dit moment koopt George Soros hele woonwijken in Vlaardingen. Vroeger waren de woningen bezit van een woningcorporatie. Nu kan je ineens in de krant lezen dat je eigen woonwijk te koop staat. Daarmee valt de sociale zekerheid weg.

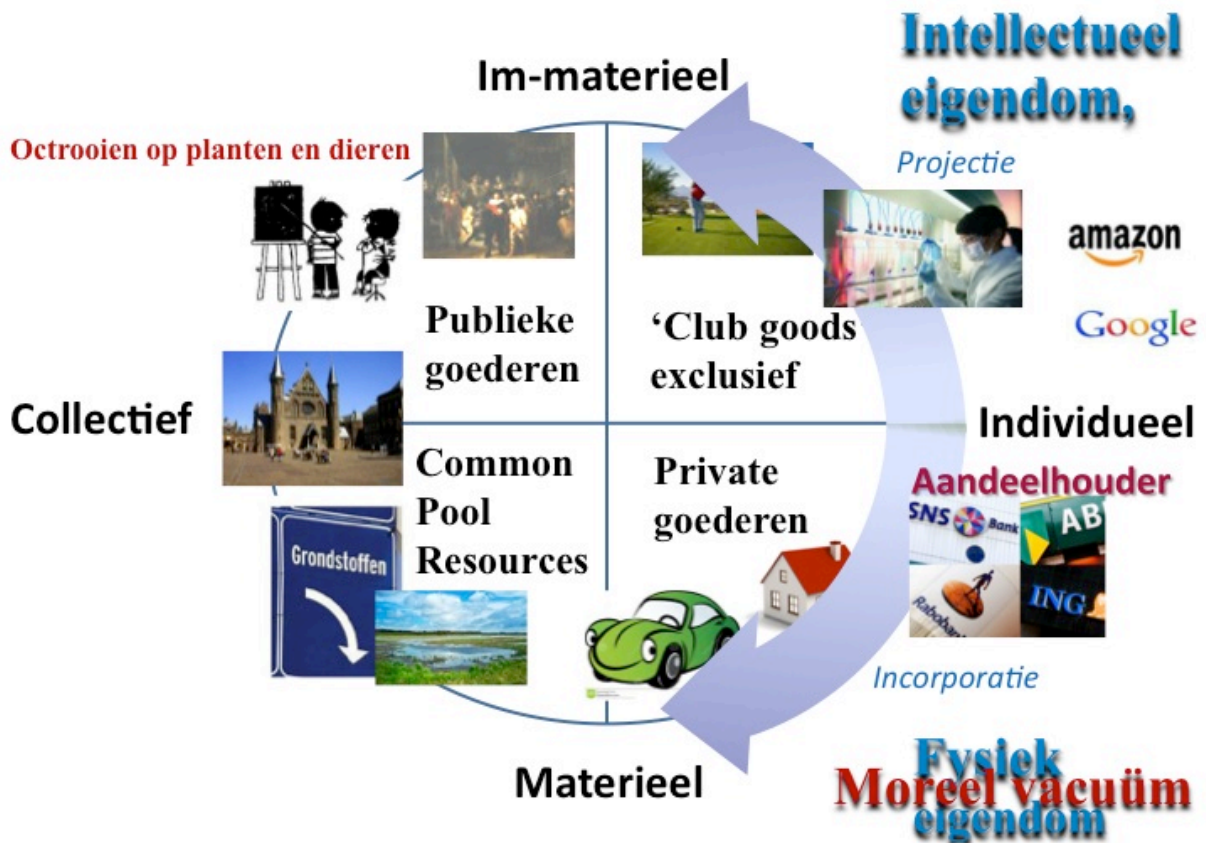
Wat is bezit?

We moeten nadenken over wat eigendom in feite is: toe-eigenbaarheid. In essentie kun je je in de natuur alleen iets toe-eigenen op twee manieren. Namelijk door het te incorporeren, te verbinden met je lichaam. "Als ik water opdrink is het van mij." Een bril of schoenen zijn een prothese van lichaam; eigendom. Ten tweede kun je eigendom verwerven door arbeid. Als je werkt in een bos is de opbrengst van dat werk van jou. Als je veel werk in een bos verricht, verandert dat bos onder jouw invloed en wordt dat bos op den duur van jou. Met arbeid eigen je je iets toe.

Goederen van waarde in de waardencirkel

Je kunt de waardencirkel ook vertalen naar bezittingen. Alle dingen die een economische waarde hebben, kun je erin plaatsen, zowel menselijke als natuurlijke verschijnselen. Zaken als biodiversiteit en natuurlijke eigenschappen van planten en dieren

vertegenwoordigen een economische waarde. In de waardencirkel horen ze linksboven: ze zijn collectief en ze zijn onstoffelijk. Tot voor kort waren ze niet toe-eigenbaar. Linksonder staan collectieve zaken die materieel zijn en die je dus kunt toe-eigenen: water, lucht, aarde, mineralen. Een deel daarvan eigenen we ons toe, een ander deel niet. Rechtsonder staan de materiële zaken die mensgemaakt zijn: huizen, auto's. En rechtsboven staan immateriële zaken die mensgemaakt zijn: merknamen, organisaties. Alles wat rechts staat, geldt in de praktijk vanzelfsprekend als bezit.

Wachten tot lucht en vogelzang privé-eigendom is?

Het grote probleem is dat het heersende materialistisch individualisme zijn denken toepast op de collectieve kant van de cirkel. In toenemende mate worden natuurlijke bronnen tot eigendom gemaakt. En met octrooien, die oorspronkelijk waren voorbehouden aan geestelijke goederen zoals kunstwerken en geestelijke scheppingen, worden nu natuurlijke eigenschappen van planten en dieren tot privé-eigendom gemaakt. De hele wereld wordt onder ons vandaan geoctrooieerd. Er heerst in dit opzicht een moreel vacuüm: collectieve waarden worden genegeerd. Alles wordt tot bezit gemaakt.

Henry George

De Amerikaanse econoom Henry George stelde een systeem voor waarbij landbouwgrond altijd publiek bezit zou zijn. Zijn uitgangspunt was dat eigendom alleen kon ontstaan door arbeid. Alle collectieve goederen, inclusief het land (net als de lucht en het water) zou publiek eigendom blijven, dus eigendom van de staat. In zo'n systeem

zou land grabbing niet mogelijk zijn en had de landbouw niet te lijden onder grondspeculatie.

De kern van het probleem: private geldschepping

De financiële sector pretendeert te faciliteren. Zij hult zich in gebouwen die op Griekse tempels lijken, alsof ze een hoger plan dienen. Maar ook in ons financiële bestel is sprake van extreme privatisering. Terwijl het creëren van geld als ‘wettig betaalmiddel’ vanouds werd gezien als recht van de overheid, om de groei van de reële economie te faciliteren, is dit recht in het Westen overgenomen door private banken. Geld wordt nu gemaakt op het moment dat particuliere banken langlopende leningen verstrekken, met name voor hypotheekleningen. Het geld wordt gecreëerd uit het niets. (vrijwel geen bank heeft een dekking van meer dan 3% op hun uitgeleende kapitaal). De geldcreatie staat los van de groei van de economie.

Opgeblazen huizenprijzen en aandelenkoersen

In de afgelopen vijftig jaar is zo een enorme hoeveelheid geld bijgemaakt, in Nederland honderden miljarden. Dat bedrag is maar voor een klein deel in werkelijke groei van de economie gaan zitten, maar voor een veel groter deel in opgeblazen vastgoedprijzen, aandelenkoersen, obligatiekoersen, securitisaties (de oorzaak van de crisis in 2008) en land grabbing. In deposito's van huishoudens is een miniem deel terechtgekomen. Onmatige geldschepping leidt tot inflatie. In de afgelopen decennia was dat een enorme inflatie van huizenprijzen. In Nederland worden huizen echter niet meegenomen in de inflatie-index. Daardoor was de inflatie al die tijd zogenaamd maar 2 of 3 procent.

Vroeger veroverden wij Afrika, nu kopen we het met neggeld

De private geldschepping heeft ook verstrekken gevolgen voor de voedselzekerheid. Het geld waar investeerders wereldwijd landbouwgronden mee opkopen, wordt als leningen verstrekt door private banken die dat geld niet hebben. In combinatie met de theorie van de ‘overlappende normatieve gemeenschappen’ en de ondermijning van nationale soevereiniteit, kan op die manier de hele wereld worden opgekocht; vroeger veroverden wij Afrika, nu kopen we het gewoon. Zelfs als we dat land laten braakliggen, als pure belegging, is het al lucratief; want naarmate er meer geld wordt geschapen, gaat de prijs alleen omhoog.

Overtollig geld koopt planeet en menselijke waardigheid

Omdat het teveel gecreëerde geld zijn weg zoekt naar materiële tegenwaarden, die er in de economie niet zijn, worden alle materiële en immateriële kwaliteiten, die van oudsher werden beschouwd als onaantastbaar eigendom van de mensheid, tot handelswaar gemaakt, ofwel gecomodificeerd. Vervolgens komt datgene wat voorheen collectief bezit van de mensheid was, in de handen van een klein groepje steenrijke individuen en organisaties. De menselijke waardigheid (in de meest concrete betekenis) gaat daarbij verloren.

Machtsconcentratie zowel in voeding als in finance

Net als in de agrochemische industrie is er in het financiële bestel sprake van een enorme concentratie van macht bij steeds minder bedrijven. De helft van de wereld is in bezit van nog geen honderd ‘actoren’.

Van neoliberale ideologie naar massamigratie

In het neoliberale systeem gaat de privatisering samen met machtsconcentratie, toe-eigening van publieke goederen en comodificatie (verhandelbaar maken van publieke goederen). Voor degenen die in de weg staan of niet meer bijdragen aan de winst binnen dit systeem (door onteigening, schaalvergroting of robotisering) is geen plaats meer. Wie hiervan profiteert, is "Wall Street". Het is een monopoliespel: op het laatst heeft de winnaar alles. Massamigratie op andere plekken van de wereld is het gevolg.

Een a-moreel vacuüm

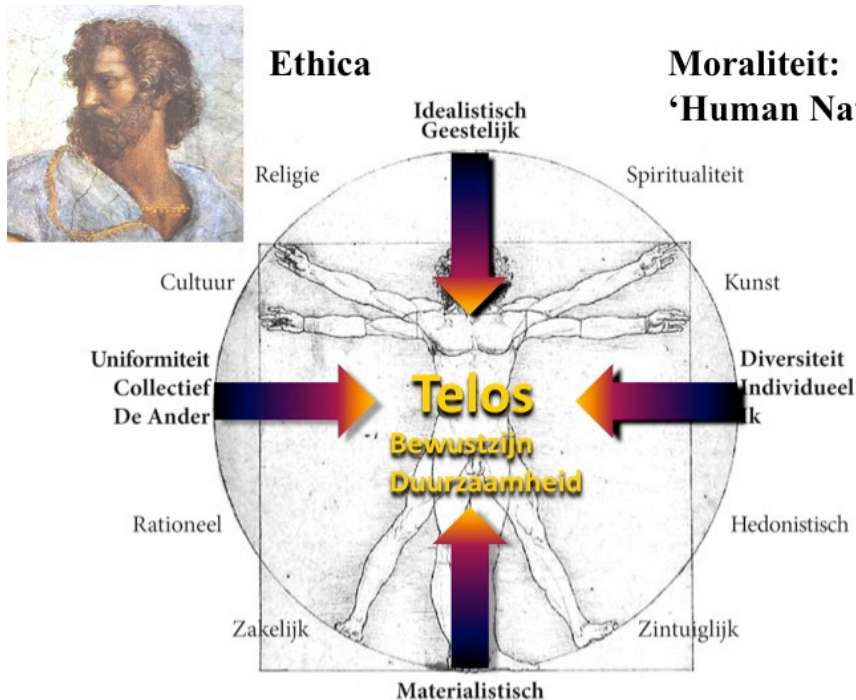
De hieraan ten grondslag liggende neoliberale ideologie beroept zich op de a-morele (buiten-morele) rol van de economie. Dit a-morele standpunt is het gevolg van het feit dat het Westen er na de Verlichting niet in is geslaagd om een rationele basis voor een nieuwe moraliteit te vinden, ter vervanging van de moraliteit van de kerk. Wetenschap en economie opereren in een a-moreel vacuüm, waarbij oude overgeleverde (Christelijke) waarden een afbrokkelende morele grens vormen. De anonimiteit van de wereldmarkt houdt de a-moraliteit in stand. De uitbuiting van mensen en planeet wordt zorgvuldig buiten beeld gehouden - tot ze zich aandienen bij de grens als mensenmassa's.

Aristoteles als basis: de mens in het midden

Als basis voor een nieuwe moraliteit zou Aristoteles kunnen dienen, die de menselijke natuur zoals deze bedoeld lijkt te zijn, als uitgangspunt neemt. Bij de visie van Aristoteles hoort het idee van het gulden midden. In de Oud-Griekse visie kan de wereld alleen bestaan als er evenwicht tussen fundamentele krachten heerst. Daarbij past een evenwicht tussen individu en gemeenschap, tussen materialisme en idealen. Daarbij gaat het ook om evenwicht tussen bottom-up en top-down processen, tussen privaat en publiek. Als je in de periferie raakt ontstaan er catastrofale krachten: IS, dictaturen. Bewustzijn van verschillende waardepatronen is daarbij belangrijk. We moeten weten wat in al die waardepatronen gebeurt. Zodat je je kunt verplaatsen in de waarden van een boer in Ghana, of in je buurman die PVV stemt.

Zoeken naar het gedeelde midden

In de beroemde tekening van Leonardi Da Vinci die Van Egmond gebruikte voor zijn waardencirkel, komt dit tot uitdrukking in de mens die zowel de randen van de cirkel als het vierkant aangeeft. Het vierkant staat hierbij voor de materiële werkelijkheid, de cirkel voor de geestelijke werkelijkheid. De mens houdt beide in evenwicht en staat in het midden ervan. Waar de krachten in evenwicht zijn heerst het goede; aan de randen heerst het kwaad.

Bewustzijnsontwikkeling

Het midden ligt niet vast. Alles is een dynamisch evenwicht binnen marges. Je kunt 's morgen van je auto houden en 's avond van een goed boek, 's morgens van jezelf en 's avonds van de gemeenschap. Wij maken in de tijd cirkelvormige beweging door onze waarden heen. Daardoor ontstaat toegenomen bewustzijn in het midden en kom je op hoger plan. Zo worden wij betere mensen en kunnen we ontsnappen aan de valkuilen van de periferie.

Het midden als doel van de economie

Het midden moet het doel zijn van de economie. In de neoliberale ideologie, die geen moreel doel kent, neemt geld vanzelf de plek van "het goede" in: Greed is Good. Thatcher zei: er is niet zoiets als een maatschappij. De vraag is: wie denk dat je dat wij als mensen zijn? Als je ooit in een orkestje heb gespeeld, of in een zangkoor hebt gezongen, weet je hoe jouw inbreng vervloeit met die van anderen.

Geldschepping terug in publieke handen

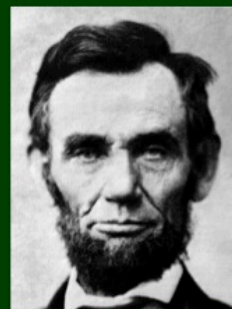
Praktisch, in de economie, kan dit worden doorvertaald in een hervorming van het financiële bestel, waarbij de huidige private geldschepping weer terugkomt in publieke handen. Lincoln zei al in 1865 dat de overheid geld moet creëren met als doel om de koopkracht van consumenten en de productiekracht van bedrijven optimaal te houden. Aristoteles stelde in 350 voor Christus al vast dat geld voortkomt uit de wet, en niet uit

de natuur. Als mens kunnen wij zelf ons geld maken, op een manier die de menselijke waardigheid dient.

“The Government should create, issue, and circulate all the currency and credits needed to satisfy the spending power of the Government and the buying power of consumers.

By the adoption of these principles, the taxpayers will be saved immense sums of interest.

Money will cease to be master and become the servant of humanity. ” –

Abraham Lincoln, 1809-1865

Natuurlijke bronnen eigendom gemeenschap

Naast herziening van de geldschepping moet worden erkend dat onze natuurlijke bronnen in beginsel aan de soevereine gemeenschap toebehoren. In de derde plaats moet er voor bedrijven, regeringen en organisaties gezocht worden naar een natuurlijk, werkbaar schaalniveau tussen individu en collectiviteit. Een dergelijke toenemende voedselsoevereiniteit en het blokkeren van verdere machtsconcentratie zou wereldwijd en ook voor de Nederlandse en Europese landbouw veel oplossen.

Shakespeare als inspiratie

Klaas van Egmond eindigt zijn lezing met een beeld uit *The Tempest*, waarop een tovenaars cirkel op het toneel tekent. Shakespeare schreef zo'n 12 stukken die als 'komedies' en 12 stukken die als 'tragediën' kunnen worden aangemerkt. De tragediën eindigen in de periferie van de cirkel, terwijl komedies worden geregeerd door middelpuntzoekende krachten. In *The Tempest* legt Shakespeare uit hoe dit werkt. Ook in andere mythische verhalen is ringsymboliek te vinden. Bij Tolkien winnen de middelpuntzoekende krachten. Het draait uiteindelijk om het behoud van onze zaak."

Bankier Peter Blom: "Terug naar een reële economie"

Na het hoorcollege van Van Egmond reageerde Peter Blom, bestuursvoorzitter van Triodos Bank. Hij sprak de verwachting uit dat nieuwe samenwerkingsverbanden van burgers steeds meer de rol van de oude instituties gaan overnemen. Dat is goed, want de oude instituties staan nu verduurzaming in de weg. De geldschepping in Europa is totaal ondoorzichtig ("niemand weet waar het geld heen gaat") en de speculatie op grondprijzen is een enorme hindernis om landbouw nog te kunnen financieren. Ook voor Triodos Bank is dit een aanzienlijke uitdaging. Het is daarom enorm belangrijk dat het geld weer verbonden wordt met de reële economie. Hoop ziet Blom in het feit dat de belangstelling bij burgers voor de werking van de geldmarkt in de afgelopen zes jaar enorm is toegenomen.

Lunch

Boer, bankier en burger

In de middag, na de Syrische lunch, ging Felix Rottenberg in gesprek met 'boer, bankier en burger'. Aan het woord kwamen "boer" Hanny van Geel, "bankier" Michiel Wagener en "burger" Gijs Werchkull aan het woord.

Boer Hanny van Geel: "Boeren geplunderd door transnationale ondernemingen"

Hanny van Geel sprak namens de internationale boerenvereniging Via Campesina, die 200 miljoen boeren vertegenwoordigt. Ze legde uit hoe deze boeren voedselsoevereiniteit als hoogste waarde stellen. Dat betekent dat landen en boeren zelf hun beleid kunnen bepalen om te zorgen voor stabiele voedselprijzen en een goede productie. Dat is een heel ander uitgangspunt dan de "voedselzekerheid" zoals deze gepropageerd wordt door de Westerse agrochemische lobby. Die gaat namelijk gepaard met monopolisatie, land grabbing en dumping. "Onze hele geschiedenis hebben de transnationale ondernemingen ons geplunderd" aldus Hanny van Geel. "We moeten de behoeftes van mensen centraal zetten in ons voedselsysteem. De oplossingen gaan over leven, niet over bedrijfswinst."

Burger Gijs Werchkull: "Commercie en idealen kunnen samengaan"

Namens de burgers kwam deze dag de jonge ondernemer Gijs Werchkull aan het woord, die de succesvolle duurzame restaurants Gys (biologisch) en Syr (Syrische koks) oprichtte. Hij liet zien hoe je de commerciële praktijk kunt verbinden met idealen. Eerst startte hij de biologische restaurantketen Gys op, maar toen de Syrische vluchtelingen crisis ontstond wilde hij ook daar iets positiefs bijdragen. Met een crowdfunding wist hij in twee weken tijd anderhalve ton op te halen, en kon het eerste restaurant in Utrecht geopend worden. Inmiddels denkt hij over nieuwe filialen.

Michiel Wagener: "Ook kijken naar impact op samenleving"

Namens de bankiers sprak Michiel Wagener, Team Manager Landbouw en Voeding bij Triodos Bank. Hij legde uit hoe Triodos Bank in zijn besluitvorming rond financiering en investering anders opereert dan systeembanken. Waar systeembanken alleen kijken naar financieel rendement en risico, kijkt Triodos Bank naar rendement, risico en impact. Triodos financiert in de landbouw daarom hoofdzakelijk omschakelaars naar biologische landbouw. Een ander verschil is dat een bank als Rabobank al zijn spaartegoeden uitleent als hypotheek. Bij Triodos Bank wordt het geld in groene bedrijven geïnvesteerd en kun je zien waar het heen gaat.

Na de thee

Youth Food Movement: Jorrit Kiewik

Jorrit Kiewik, de jonge nieuwe directeur van de Youth Food Movement kwam ook aan het woord. Hij vertelde hoe hij is opgegroeid op een kleinschalige melkveehouderij en sprak over de lastige keuzes voor jonge boeren tussen kleinschaligheid en opschalen. Kiewik riep op om als maatschappij de boeren te steunen, zodat we in Nederland ook nog een eigen voedselvoorziening hebben over vijftig jaar.

Discussie: vrouwenrechten en landbouw

In de middag werden in gesprek met de zaal uiteenlopende onderwerpen behandeld. Er werd gesproken over de rol van het geld in de landbouw, de True Cost of Food, de rol van supermarkten, de problematiek van hoge grondprijzen, en vernieuwende kleine landbouwinitiatieven. Het onderwerp migratie kwam terug toen Henk Breman, Afrika-expert, aan het woord kwam. Hij sprak over de cruciale rol van de vrouw in de landbouw in Afrika.

Volgens Breman is er een duidelijke relatie tussen vrouwenrechten en succesvolle landbouw. Breman legde hierbij ook een relatie met islam. In de landen waar de vrouw binnenshuis moet blijven, gaat het doorgaans ook beroerd met de landbouw.

Slotwoord

In zijn slotwoord pleitte professor Klaas van Egmond voor het zoeken naar de juiste schaal in de landbouw; met megabedrijven die het milieu verwoesten komen we er niet, maar met alleen romantische kleinschalige initiatieven komen we er evenmin. Er moet een nieuw Europees programma voor de landbouw en voedselvoorziening komen, waarin de juiste schaal wordt gezocht en waarin ook het natuurlijk en sociaal kapitaal een echte prijs heeft.

Verlag door Alexis de Roode, 2016